

İNTELLEKTUAL FƏALİYYƏTİN PROSESSUAL-DİNAMİK ƏSASLARI

Lamiyə İlqar qızı Hacıyeva

Gəncə Dövlət Universiteti Ümumi pedaqogika kafedrasının
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı

ORCID: 0009-0004-1527-8600

<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v24.i3.02>

E-mail: lhajiyeva92@gmail.com

Açar sözlər: intellektual fəaliyyət, yeniyetmə yaş dövrü, uşaq anlayışlarının inkişaf mərhələləri, sosial-mədəni yanaşma, prosesual-fəaliyyətönlü yanaşma.

Ключевые слова: интеллектуальная деятельность, подростковый возраст, этапы развития детских представлений, социокультурный подход, процессуально-деятельный подход.

Key words: intellectual activity, adolescence, stages of development of children's ideas, socio-cultural approach, processual-activity approach.

Uşağın intellektual inkişafına alətlərdən istifadə (dünya ilə intellektual təması təşkil edən kitablar, internet resursları, say çubuqları və s. kimi maddi vasitələr), işarələrin mənimsənilməsi (müxtəlif simvolik vasitələrin mənimsənilməsi şəklində (rəqəm, hərf)), uşağın digər insanlarla sosial ünsiyyətə daxil olması, böyüklərdən və nisbətən inkişaf etmiş həmyaşıdlarından müxtəlif formada yardımlar alması kimi amillər təsir edir. Vıqotskiyə görə, uşağın intellektual inkişafının əsas mexanizmi onun süurunda anlayışlar sisteminin formalaşması ilə əlaqədardır. Yenidən-qurma intellektual imkanların yüksəlişi istiqaməti ilə xarakterizə olunur. 2 yaşdan yeniyetməliyə qədər dövrü Vıqotski “işarənin təbii tarixi” dövrü kimi qeyd edir və göstərir ki, bu müddət ərzində şifahi ümumiləşmələr anlayış forması alır, əvvəlcə “özü” və “başqaları” üçün ilkin anlayışa, onun ardınca isə “özü üçün” əsas anlayışa çevrilir [4, s.154].

Vıqotski tərəfindən müəyyən edilmiş uşaq anlayışlarının inkişaf mərhələləri hamıya məlumdur: 1. Ayrı-ayrı əşyaların süni, nizamsız şəkildə birləşərək, bir sözlə təyin olunması. Bu mərhələnin özü üç alt mərhələyə bölünür: əşyaların təsadüfi seçilməsi və birləşdirilməsi, məkan düzülüşünə görə əşyaların seçilməsi və əvvəlcədən birləşdirilmiş bütün əşyaların eyni mənə daşması. 2. Bəzi obyektiv əlamətlərə əsasən qruplaşdırılmış kompleks-anlayışların yaranması. Bu cür kompleks-anlayışların dörd növü vardır: assosiativ (əşyaları bir qrupa daxil etmək üçün kifayət edən istənilən əlaqə əlaməti bilavasitə kənardan müşahidə edilir); kolleksiya (xüsusi funksional əlamətlərinə görə əşyaların birləşməsi və bir-birilərini tamamlaması); zəncirvari (yəni bir əlamət birləşməsindən digərinə elə keçmək lazımdır ki, müxtəlif əşyalar eyni əlamətə görə bir qrupda, digərləri isə başqa əlamətlərə görə başqa qrupda birləşsin). 3. Həqiqi anlayışların yaranması (həqiqi idraki təsəvvürlərin formalaşması). Bu zaman şagird tərəfindən müxtəlif əşyalara dair mücərrəd elementləri ayırd etmək və sonra onları vahid bir anlayış halında birləşdirmək bacarığı nəzərdə tutulur. Bu mərhələ özü bir sıra addımları nəzərdə tutur: ümumi bir əlamətə görə əşyalar qrupunu müəyyən edən potensial anlayışlar mərhələsi; həqiqi anlayışlar mərhələsi - bu zaman anlayışların çoxlu və vacib sayda əlamətləri abstraksiya olunaraq, sintez olunur və uyğun gələn tərəfə daxil edilir [4].

Sosial-mədəni yanaşma mövqeyindən intellektual inkişafın mahiyyətinin dərk edilməsinin digər vacib qolu A.V. Zaporojçev tərəfindən tədqiq edilmişdir. Onun araşdırmalarının əsasını

uşaq intellektual inkişafının iki növünün fərqləndirilməsi təşkil edir. Birincisi, məzmunlu funksional inkişafdır. Bu uşaq təfəkkürünün yeni biliklər, ayrıca əməliyyatlar hesabına zənginləşdirilməsindən ibarətdir. İkincisi, mərhələli, yaşa uyğun inkişafdır. O, əqli fəaliyyətin yeni plan və formasının, məsələn, əyani-hərəkəti təfəkkürün, əyani-obrazlı və sözlü-məntiqi təfəkkürün üzə çıxmasından ibarətdir. Kəmiyyət dəyişməsi keyfiyyət dəyişməsi üçün əsas olduğuna görə funksional inkişaf (yeni biliklər, əməliyyatlar toplusu) mərhələli inkişafı hazırlayır [6].

İntellektual inkişafa fərqli prosessual-fəaliyyət yanaşmasının nəzəri əsasını öz tədqiqatlarında S.L. Rubinşteyn qoymuşdur. Onun nəzəriyyəsinin başlanğıc mərhələsi belə ifadə olunur: *“Psixoloji mövcudluğun əsası onun bir proses və ya fəaliyyət kimi mövcudluğundadır”* [10, s.71]. Rubinşteynə görə, zehni qabiliyyətin əsasını bir insana xas olan analiz, sintez və ümumiləşdirmə kimi bacarıqların keyfiyyəti təşkil edir. Xüsusilə, bu və ya digər fənn (riyazi, lingvistik) materialına ümumiləşdirici münasibət mühüm rol oynayır. Beləliklə, fərdin idraki inkişaf səviyyəsinin bünövrəsi analiz, sintez və ümumiləşmə kimi əsas fikri əməliyyatların birləşməsi və möhkəmlənməsi əsasında qoyulur [10].

Uşaqlıq dövründə intellektual fəaliyyətin prosessual-dinamik əsaslarının təhlili ilə bağlı, ümumi mənada oxşar fikirlər L.A. Venqerin əsərində də təqdim olunur [3]. Belə ki, Venqərə görə, intellektual fəaliyyətin ölçü vahidi idrakyönlü fəaliyyətdir. Onun fikrincə, məktəbəqədər yaşlı uşağın intellektual inkişafının hazırkı səviyyəsinin göstəricisi müəyyən bir yaş dövrü üçün vacib olan və aparıcı fəaliyyət növü ilə əlaqəli olan qavrayış, əqli və mnemonik hərəkətlərin əsas növlərinə yiyələnmə dərəcəsi hesab edilməlidir. Xüsusilə qavrayış hərəkətlərinin inkişaf göstəriciləri olan standartlarla identifikasiyanı (formaya, rəngə görə); perseptual (hissi qavrayış) modelləşdirməni (nüsxələrin və əşya nümunələrinin yaradılması); əyani-obrazlı təfəkkürün inkişaf göstəriciləri kimi sxematik təsvirlərə yiyələnməyi (məsələn, məqsədə çatmaq üçün plan-sxem); məntiqi təfəkkürün inkişaf göstəricisi kimi əşyalara xas olan əlamətlərin ayırd edilməsini (məsələn, rəng tonuna görə kağızdan hazırlanmış kvadratların sıra ilə düzülüşü) nəzərə almaq lazımdır [3].

Prosessual-fəaliyyətəyönlü yanaşma konsepsiyasına, həmçinin A.H. Leontiyevin işləyib hazırladığı təfəkkür nəzəriyyəsinə də aid etmək olar [8]. Bu nəzəriyyədə təfəkkürə cəmiyyətdəki münasibətlər sisteminə daxil olan, özünəməxsus quruluşa və inkişafa malik idrak fəaliyyətinin əsas növü, fəaliyyət sistemi kimi baxılır və qəbul edilir ki, ondan kənarda insan fəaliyyəti ümumiyyətlə mövcud deyildir. A.N. Leontiyevin fikrincə, insan fəaliyyətinin əsas komponentləri fəaliyyətin tərkib hissələri olan əməliyyatlardır. Bütün fəaliyyət başqa şəkildə mövcud deyildir, o, yalnız əməliyyatlar və ya əməliyyatlar zənciri şəklində mövcuddur. Fəaliyyət əməliyyatlar adlanan xüsusi formalar vasitəsi ilə həyata keçirilir.

A.N. Leontiyev intellektual fəaliyyətin daxili və xarici quruluşu haqqında da əsaslı fərziyyə irəli sürmüşdür. Onun fikrincə, “intellektual fəaliyyətin struktur “vahidləri” nisbətən müstəqildir və bununla yanaşı həm xarici, həm praktiki, həm də əqli, təfəkkür fəaliyyəti üçün ümumi olan strukturun elementlərini təmsil edir... onlar xarici və daxili olmaqla iki formada eyni, vahid fəaliyyətə daxil ola bilər” [8, s.68].

Fəaliyyət nəzəriyyəsinin vacib müddəaları P.Y. Qalperin [5] və N.N. Poddyakov tərəfindən işlənilib hazırlanmışdır [9]. P.Y. Qalperin nəzəriyyəsinin əsas ideyası ondan ibarətdir ki, psixi fəaliyyət zahiri hərəkəti əməliyyatların daxili ideal planlara keçməsinin nəticəsidir. Belə keçid prosesi bir sıra mərhələlərdən keçir. Hər bir mərhələdə parametrlərə uyğun müəyyən zehni

əmaliyyatlar yaranır. Hər bir parametərə uyğun zehni əməliyyat bir göstərici ilə xarakterizə olunursa, bütün parametrlər üzrə göstəricilərin birləşməsi ilə zehni əməliyyatların zənciri xarakterizə olunur. Beləliklə, intellektual fəaliyyət müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər. Bu zaman eyni bir zehni əməliyyatın formaları arasında müəyyən funksional əlaqələr müşahidə olunur. Qeyd edək ki, bu əlaqələr, həm də onların genetik əlaqəsidir.

Bu nəzəriyyə təsdiq edir ki, tam hüquqlu fəaliyyət, yəni daha yüksək səviyyəli intellektual fəaliyyət, hər hansı bir zehni əməliyyatı icra etmək üçün əvvəlki üsulların dəstəyi və son nəticədə onun ilkin, tam və ətraflı praktiki icra mexanizmi olmadan inkişaf edə bilməz. Nəzəriyyədə intellektual fəaliyyəti yaradan dörd parametr mövcuddur: icra səviyyəsi, ümumiləşdirmə dərəcəsi, faktiki yerinə yetirilən əməliyyatların tamlığı və mənimsəmə üsulu. Bu parametrlərlə bağlı fəaliyyətin təşkilinə dair üç səviyyə müəyyən edilmişdir: a) maddi əşyalarla bağlı fəaliyyət; b) yüksək tonda danışmaqla bağlı fəaliyyət; c) zehni fəaliyyət. Bu səviyyələr inkişaf baxımından idraki fəaliyyətin əsas genetik yaranışını göstərir. Digər üç parametrlər isə onun keyfiyyətini müəyyən edir. Bu parametrlər intellektual fəaliyyətin ümumiləşdirməsindən, yığıcamlılığından və mənimsənilməsindən ibarətdir.

P.Y. Qalperin yazır ki, hər hansı bir idraki fəaliyyətdə iki hissə fərqlənir: oriyentasiyaedici və icraedici. Oriyentasiyaedici hissə əsasdır, belə ki, icra olunan idraki fəaliyyətin keyfiyyəti və səviyyəsi ondan asılıdır. Oriyentasiya nəticəsində fəaliyyətin yerinə yetirilməli olduğu halların ümumi mənzərəsi formalaşır və onun həyata keçirilməsi planı tərtib edilir, onun parametrləri və nəzarət formaları, habelə icranın korreksiyaedici üsulları müəyyən edilir. P.Y. Qalperin tərəfindən tapşırıqda oriyentasiyanın üç tipi və ona uyğun da üç öyrənmə tipi müəyyən edilmişdir [5, s.83-87].

N.N. Poddyakov isə belə bir təklif irəli sürür və əsaslandırır ki, “zahiri fəaliyyət prosesində eyni vaxtda daxili fəaliyyətin formalaşması baş verir və bu, yalnız zahiri fəaliyyəti idarə etmir, həm də ayrı-ayrı zehni əməliyyatları vahid bir sistem halında birləşdirir” [9, s.117]. Müəllifin fikrincə, zahiri fəaliyyət əməliyyatların cəmi deyil, ayrı-ayrı əməliyyatlar arasında əlaqələrin xüsusiyyətlərini təyin edən daxili sxem ilə müəyyən edilmiş sistemdir. Fəaliyyətin məqsədi gələcəkdə əldə olunacaq nəticənin təsviri kimi çıxış edir, zehni əməliyyatlar isə onun qoyulduğu şərtləri nəzərə almaqla verilmiş məqsədə nail olunmasını təmin edən (bir-biri ilə iyerarxik) əlaqələr sistemi kimi çıxış edir. Əgər zahiri fəaliyyət uşaq üçün vahid təhsil prosesini dərk etmək kimi çıxış edərsə (düzgün formalaşmaq məhz belə olmalıdır), bu o deməkdir ki, uşaq hərəkətin ümumi sxemini, onun əsas komponentlərinin bir-biri ilə əlaqəsini başa düşmüşdür. Poddyakovun fikrincə, belə yanaşmanın əsasında yenə də daxili fəaliyyət durur.

Qeyd etmək lazımdır ki, daxili fəaliyyət zahiri fəaliyyətin köməyi ilə qurulur və onun vasitəsilə nəzarət etmək mümkün olur. Lakin bu nəzarət P.Y. Qalperinin nəzəriyyəsində göstərilən nəzarətdən fərqli bir növdür. Orada daxili təsir zahiri təsirin nəticəsi olaraq meydana çıxır və zahiri fəaliyyətin daxili modeli kimi çıxış edir.

N.N. Poddyakovun fikrincə, zahiri və daxili fəaliyyət arasında başqa qarşılıqlı təsirlər də mövcuddur. Daxili fəaliyyət xarici fəaliyyət prosesdə və onunla eyni vaxtda formalaşır. O, xarici fəaliyyətin mənimsənilməsinin sadə nəticəsidir. Mövcud halda, müəllif xarici və daxili fəaliyyətlər arasında əlaqə haqqında S.L.Rubinşteyn tərəfindən irəli sürülən mövqeyə əsaslanır. Bu mövqeyə görə, insanın hər bir xarici maddi fəaliyyətinin daxilində artıq psixi komponentlər mövcuddur və onun vasitəsilə də fəaliyyətin tənzimlənməsi həyata keçirilir [10, s.254].

Qeyd etmək lazımdır ki, daxili fəaliyyət kortəbii formalaşma deyildir, əgər nəzarət etdiyi xarici fəaliyyətin məqsədə qeyri-adekvat olduğu ortaya çıxarsa, o, asanlıqla düzəldilir və yenicdən qurulur. Belə korreksiya dolayı xarakter daşıyır və zahiri fəaliyyətin köməyi ilə həyata keçirilir. Uşağın bu və ya digər təlim formasının nəticəsində zahiri fəaliyyətin çətinləşməsi və inkişaf tempi daxili fəaliyyətin inkişafını müəyyən edir.

Beləliklə, N.N.Poddyakovun fikrincə, daxili fəaliyyətin iki tipinin mövcudluğu üçün əsas vardır. Birinci tip - zahiri fəaliyyətin mənimsənilməsinin nəticəsi kimi çıxış edən daxili fəaliyyətdir. Bu, yalnız daxili planda həyata keçirilən zahiri fəaliyyət modelinin bir növ yaranmasıdır. İkinci tip isə idarəedici komponent kimi zahiri fəaliyyətin formalaşması ilə eyni vaxtda formalaşan fəaliyyətdir. Fəaliyyətin məlumatları həm də zahiri fəaliyyətin ayrı-ayrı əməliyyatlarını iyerarxik sistemdə birləşdirmək və strukturlaşdırmaq funksiyasını daşıyır. Bunun sayəsində zahiri fəaliyyət vahid, ayrılmaz bir varlıq kimi çıxış edir [9].

Uşağın zehni inkişaf səviyyəsi və onun inkişafının mahiyyətinin dərk edilməsinə təhsil yanaşması dedikdə uşağın zehni inkişafı və təlim arasında əlaqənin diqqət mərkəzinə gətirilməsi nəzərdə tutulur. Uzun illər bu yanaşma milli pedaqoji psixologiya üçün əsas idi. Müəyyən mərhələdə göstərilən problem intellektin praktiki cəhətdən formalaşması üçün yeni aspekt əldə etmişdir. Aydın oldu ki, intellekt yalnız nəticə deyildir, həm də səmərəli təlim üçün ilkin şərtidir.

Z.İ. Kalmıkova təlim zamanı şagirdlərin intellektual fəaliyyətinin uzun müddətli eksperimental tədqiqatlarına əsaslanaraq “fəal təfəkkür”ün vasitəsilə intellektin mahiyyətini müəyyən etməyi təklif edir. Onun əsasında isə yeni biliklərin mənimsənilməsi, yəni öyrənmə durur. Təlimdə öyrənmənin göstəricilərinə biliklərin ümumiləşdirilməsi, onların tətbiqinin genişliyi, mənimsənmənin cəldliyi, irəliləyişin tempi aiddir. Z.İ. Kalmıkovanın fikrincə fərdi intellektin “nüvəsini” fərdin müstəqil surətdə bilikləri kəşf etməsi və ondan problemli situasiyalarda istifadə etmək bacarıqları təşkil edir [7, s.91].

B.Q. Ananyev tərəfindən intellekt nəzəriyyəsi çərçivəsində intellektin təbiəti və əqli imkanları ilə bağlı bir sıra mühüm müddəalar işlənilib hazırlanmışdır. Bu nəzəriyyədə ilkin fikir ondan ibarətdir ki, “intellekt idrak funksiyalarının müxtəlif səviyyələrinin vəhdətini təmsil edən mürəkkəb psixi fəaliyyətdir” [2, s.129].

R.İ. Əliyev isə fəaliyyət zamanı, xüsusən də təlim prosesində təkmilləşmiş ayrı-ayrı psixi funksiyaların səviyyələri üzrə insanın əqli inkişafını qiymətləndirməyi təklif edir. Psixi proseslər müxtəlif keyfiyyətlərə malik olduqları üçün R.İ. Əliyev bunların içərisindən şəxsiyyət üçün vacib olan xüsusiyyətləri seçib, tədqiq etməyi, həmçinin müxtəlif yaş dövrlərində onların qarşılıqlı əlaqəsini, qarşılıqlı təsirini və funksional əlaqələrini aşkar etməyi təklif edir [1, s.72].

Beləliklə, tədris-yaradıcı təfəkkürün əsasını intellektual-yaradıcı kompetensi-yalar (səriştələr) təşkil edir. İntellektual-yaradıcı səriştələr tədris fəaliyyətinin tədris-yaradıcı fəaliyyətə çevrilməsini təmin edən, nəticəsi fərdin zehni fəaliyyətinin məhsuldar üslubu kimi müstəqil düşünmə, tədris tapşırıqlarının dərk edilməsinin orijinallığı, təqlid yolu ilə mənimsənilən evristik zehni hərəkətləri yerinə yetirmək hazırlığı və qabiliyyəti hesab edilə bilər. Onların formalaşmasının səmərəliliyi əsasən bütövlükdə təhsil prosesinin səmərəliliyini təmin edən pedaqoji şərtlərlə müəyyən edilir.

Problemin aktuallığı. Pedaqoji elmdə kiçikyaşlı məktəblilərin intellektual və yaradıcılıq səriştələrinin formalaşmasında integrasiya olunmuş tədris və sinifdənkənar fəaliyyətin didaktik

potensialının reallaşdırılması məsələləri kifayət qədər öyrənilməmişdir; problem nə nəzəri cəhətdən əsaslandırılmamış, nə də ki, onun ibtidai məktəbdə praktiki həyata keçirilmə imkanları müəyyən edilməmişdir.

Problemin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, kiçikyaşlı məktəblilərin integrasiya olunmuş tədris və tədrisdənkənar fəaliyyətləri zamanı intellektual və yaradıcılıq səriştələrinin formalaşdırılmasının struktur-funksional modeli hazırlanmış və nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış, o cümlədən məqsədləri, məzmunu, didaktik vasitələri müəyyənləşdirilmiş, uşaqların təlimin innovativ texnologiyalardan istifadələri üçün zəmin yaradılmışdır.

Problemin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi. Kiçikyaşlı məktəblilərin integrasiya olunmuş tədris və tədrisdənkənar fəaliyyətləri zamanı intellektual və yaradıcılıq səriştələrinin formalaşdırılmasının nəzəri müddəalarından və metodik imkanlarından integrasiya edilmiş dərslərdə kiçikyaşlı məktəblilərin idrak aktivliyinin təşəkkülü və inkişafı və ibtidai sinif müəllimləri üçün pedaqoji və metodiki tövsiyələrin hazırlanması zamanı bəhrələnmək olar.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, R.İ. Humanist psixologiya /R.İ.Əliyev.– Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, – 2023. – 197 s.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2 т. /Б.Г. Ананьев; под ред. А.А. Бодалева, Б.Ф. Ломова. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 2. – 288 с.
3. Венгер А.Л. Особенности принятия учебных заданий детьми 6 лет /А.Л. Венгер, К.Н. Поливанова //Вопросы психологии. 1988. – № 4. – с. 56- 62.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь /Л.С. Выготский// Собр. соч. – М.: Педагогика, 1982. т. 2. – 342 с.
5. Гальперин П.Я. Воспитание систематического мышления в процессе решения малых творческих задач /П.Я. Гальперин, В.Л. Данилова //Вопросы психологии. – 1980. – № 1.– с.31-38.
6. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2 т. /А.В. Запорожей; под ред. В.В. Давыдова, В.П. Зинченко. – М.: Педагогика, 1986. – 316 с.
7. Калмыкова З.И. Педагогика гуманизма /З.И. Калмыков. – М.: Знание, 1990. – 80 с.
8. Леонтьев Л.Н. Проблемы развития психики /Л.Н. Леонтьев.– М.: Знание, 1981. – 360 с.
9. Поддьяков Н.Н. Развитие мышления и умственное воспитание дошкольника /Н.Н. Поддьяков. – М.: Педагогика, 1985. – 200 с.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2 т. /С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – т. 1. – 488 с.

L.İ. Hacıyeva

İntellektual fəaliyyətin prosessual-dinamik əsasları

Xülasə

Tədqiqat yolu ilə müəyyən edilmişdir ki, tam hüquqlu fəaliyyət, yəni daha yüksək səviyyəli intellektual fəaliyyət, hər hansı bir zehni əməliyyatı icra etmək üçün əvvəlki üsulların dəstəyi

və son nəticədə onun ilkin, tam və ətraflı praktiki icra mexanizmi olmadan inkişaf edə bilməz. Eyni zamanda müəyyən edilmişdir ki, intellektual fəaliyyəti yaradan dörd parametr mövcuddur: icra səviyyəsi, ümumiləşdirmə dərəcəsi, faktiki yerinə yetirilən əməliyyatların tamlığı və mənimsəmə üsulu. Bu parametrlərlə bağlı fəaliyyətin təşkilinə dair səviyyələr də müəyyən edilmiş, göstərilmişdir ki, 2 yaşdan yeniyetməliyə qədər dövrdə şifahi ümumiləşmələr anlayış forması alır, əvvəlcə “özü” və “başqaları” üçün ilkin anlayışa, onun ardınca isə “özü üçün” əsas anlayışa çevrilir.

Л.И. Гаджиева

Процессуально-динамические основы интеллектуальной деятельности
Резюме

В ходе исследования было определено, что полноценная деятельность, то есть интеллектуальная деятельность высшего уровня, не может развиваться без опоры на предшествующие способы выполнения какой-либо мыслительной операции и, в конечном счете, ее изначального, полного и без всесторонне проработанного практического механизма исполнения. При этом было определено, что существует четыре параметра, создающих интеллектуальную деятельность: уровень выполнения, степень обобщения, полнота фактически выполняемых операций и способ усвоения. В связи с этими параметрами были также определены уровни организации деятельности, показано, что в период от 2 лет до подросткового возраста словесные обобщения приобретают форму понятий, превращаясь сначала в первичные понятия для «себя» и «других», а затем в основное понятие «для себя».

L.I. Hajiyeva

Processual-dynamic foundations of intellectual activity
Summary

In the course of the study, it was determined that full-fledged activity, i.e. intellectual activity of the highest level, cannot develop without relying on previous methods of performing any mental operation and, ultimately, its original, complete and without a comprehensively developed practical mechanism of execution. At the same time, it was determined that there are four parameters that create intellectual activity: the level of performance, the degree of generalization, the completeness of the operations actually performed and the method of assimilation. In connection with these parameters, the levels of activity organization were also determined, it was shown that in the period from 2 years to adolescence, verbal generalizations acquire the form of concepts, turning first into primary concepts for “oneself” and “others”, and then into the main concept “for oneself”.

Redaksiyaya daxil olub: 15.07.2025